

**BİR İKTİSADİ DEVLETÇİLİK TEŞEBBÜSÜ OLARAK
SÜNGERCİLİK TÜRK ANONİM ŞİRKETİ VE AHMET HAMDİ
BAŞAR****AS A ECONOMIC ETATISM ENTERPRISE SPONGE TURKISH
JOINT STOCK COMPANY AND AHMET HAMDİ BAŞAR**

*Osman Kubilay GÜL**

Özet:

1929 ekonomik krizi dünyanın hemen hemen tamamını olumsuz etkilediği gibi Türkiye'yi de olumsuz olarak etkilemiştir. Takip edilen ekonomik politika başarısızlığa uğramıştır.

Bu dönemde Ahmet Hamdi Başar bir iktisatçı olarak görüşlerini dile getirmiş ve iktisadi devletçilik fikrini öne sürmüştür. Bu fikre göre; devlet özel sektörün yatırım yapamadığı alanlarda yatırım yapacak fakat idareyi eline almayacaktır. Özel sektörün güçlenmesinden sonra da sermayesini alarak alanı özel teşebbüse terk etmelidir.

Ahmet Hamdi Başar, iktisadi devletçiliğin ilk şirketi olarak İstanbul Liman Şirketi'ni ele almıştır. Burada gösterdiği başarıdan sonra şirketin devlet kontrolüne geçmesi ile Süngercilik Türk Anonim Şirketi'nin müdürlüğüne getirilmiştir.

Süngercilik Türk Anonim Şirketi, Başar'ın müdürlüğü sırasında ciddi atılımlarda bulunmuş ve gelir getiren bir kurum haline dönüşmüştür. Başar'ın müdürlükten ayrılmasından sonra şirket gerilemeye başlamış ve girdiği borç batağından kurtulamayarak kapanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Hamdi Başar, Süngercilik Türk Anonim Şirketi, İktisadi Devletçilik.

Abstract:

The 1929 economic crisis, influenced the nearly rest of the world and also Turkey. The economic politics which was followed couldn't be successful.

At this period, Ahmet Hamdi Başar as a economist, said his opinions and propose the opinion of the economic etatism. For this opinion; the government is going to do some investments where the private companies couldn't do but isn't going to take the management. After the private companies get the power, the government is going to take its capital and than give the field to the private enterprises.

* Dr., Yenişehir Anadolu Lisesi Tarih Öğretmeni - Sivas kubilaygul@hotmail.com

Ahmet Hamdi Başar took hand the İstanbul Habor Company – the first company of the economic etatism. After a successful period with the control of the company by the government, he became the director of Sponge Turkish Joint Stock Company.

This company got a good progress and became a bring profit association with the director of Başar. After the severance of Başar from the director of this company, the company started to worsen and than got into debt and finally closed.

Key words: Ahmet Hamdi Başar, Sponge Turkish Joint Stock Company, Economic Etatism.

Giriş

Atatürk dönemi ekonomi politikasını kabaca iki bölüme ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki kuruluştan 1929 ekonomik krizinin etkilerinin hissedildiği 1930'lu yılların başına kadar süren liberal ekonomi dönemi, diğeri ise ekonomik krizi atlatmak için uzunca bir süre takip edilecek olan devletçilik dönemidir.

Kuruluştan itibaren takip edilen liberal ekonomi, gerek ekonominin zayıflığı, gerek kapitülasyonların kaldırılma kararı alındığı halde hala yürürlükte olması, gerekse milli sermaye birikiminin yeterli düzeyde olmaması nedeniyle istenilen kalkınmayı sağlamamıştır. Bütün bunların üzerine 1929 ekonomik krizinin Türkiye'yi etkisi altına alması ile Türkiye, yeni bir ekonomik politika belirleme yolunu seçmiştir.

Bütün bu sıkıntıların yanında Türkiye bir de siyasi sıkıntılarla boğuşmak zorunda kalmıştır. Çok partili hayata geçişin ikinci denemesi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası amacından saptırıldığı gerekçesiyle kendisini feshetmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, 1930 yılında büyük bir ekiple ve üç ay sürecek bir yurt gezisine çıkmıştır. Bu gezi sırasında hem halkın şikayetlerini dinlemiş, hem de ülke kalkınması için yanındaki uzmanların proje üretmelerini sağlamaya çalışmıştır. Ahmet Hamdi Başar bu geziye Atatürk'ün "Maliye Uzmanı" sıfatıyla katılmıştır. Bu gezi sırasında ömrünün sonuna kadar savunmaya devam edeceği iktisadi devletçilik fikrini oluşturmuştur¹.

1. İktisadi Devletçilik

Coğrafya eğitimi almış olmasına rağmen Ahmet Hamdi Başar, iktisada ve iktisadi politikalara büyük ilgi duymuştur². Osmanlı Döneminde kurduğu

¹ Ahmet Hamdi Başar'ın bu geziye dair anıları için bk. Ahmet Hamdi Başar, *Atatürk İle Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye*, AITIA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Basımevi, Ankara, 1981.

² Ahmet Hamdi Başar, "Haturalar", *Bariş Dünyası Dergisi*, C. 5, S. 50, Temmuz 1966, s. 60.

Ahali İktisat Fırkası ile resmî olarak iktisadi görüşlerini açıklamıştır³. Fırkanın kurulduğu dönemde ülkenin içinde bulunduğu durum fırkanın fazla taraftar bulmasına mani olmuştur. Fakat fırkanın kurulması Başar'ın iktisadi görüşlerini resmi olarak açıklaması açısından önemli bir gelişmedir.

Ahmet Hamdi Başar'ın iktisadi konulara ilgisi Cumhuriyet Döneminde artarak sürmüştür. Özellikle Millî Mücadele'nin bitmesinden sonra arkadaşları ile birlikte ülke ekonomisinin de millileşmesi için büyük gayretler göstermiştir.

Ahmet Hamdi'nin Cumhuriyet Döneminde yayıncılık ve dernekler haricinde iktisadi hayata ilk atılımı İstanbul Limanı'nı işletmek için kurulan şirketin başına geçmesi ile olmuştur. Özel teşebbüs ve devlet sermayesinin ortaklaşa kurduğu şirket zor şartlarda olmasına rağmen Başar'ın idaresi altında hızla büyümüş ve çok büyük kârlar elde eden bir şirket hâline gelmiştir. Bu durum Ahmet Hamdi Başar'ın iktisadi görüşlerine etki eden en büyük etmenlerden biri olmuştur. Bundan sonraki dönemlerde *İktisadi Devletçilik* olarak nitelediği iktisadi düşünce sisteminde İstanbul Liman şirketinin yapısını örnek gösterecektir⁴.

Ömrünün sonuna kadar iktisadi devletçilik fikrini savunan Başar, tek başına uygulanan devletçiliğin de yanlış bir politika olduğu görüşündedir.

Başar'a göre Türkiye'nin kendisine özgü bir yapısı olduğu için dışarıdan ithal edilecek hiçbir iktisadi ve siyasi politika hatta kanun dahi Türkiye'de istenilen sonucu veremez. Bu nedenle Türkiye'nin kendisine özgü politikalar geliştirmesi lazımdır. Başara göre dünya üzerinde iki devletçilik uygulaması mevcuttur: Liberal devletçilik ve faşist devletçilik. Türkiye'nin bu iki devletçiliği de birebir alması uygun değildir. Her iki devletçiliğin de iyi yanları alınarak Türkiye'ye özgü bir devletçilik oluşturmak gerekir⁵. Bu bağlamda Türkiye'nin kalkınması için uygulanması gereken devletçilik de kendisine özgü olmalıdır. Ona göre devletçilik deyince, iktisat işlerinde teknik ve ihtisastan ziyade politika cereyanlarına ve günlük idare-i maslahat tedbirlerine ehemmiyet veren bürokrat hükümetçilik akla gelmemelidir. Hükümetçilik bir zihniyet, bir idare tarzı ise de bir rejim olamaz. Hâlbuki devletçilik, millet iktisat rejiminin diğer bir ifadesidir. İşte Başar'ın uygulamaya konmasını istediği "*İktisadi Devletçilik*" tam olarak

³ Tark Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, C. II, s. 161-181.

⁴ Ahmet Hamdi Başar daha sonra kendi dergisi *Barış Dünyası*'nda yayınladığı anılarında, İstanbul Liman Şirketi ve oradaki anılarından bolca bahsetmektedir. Bu anılar, Murat Koraltürk tarafından kitap haline getirilmiştir. Detaylı bilgi için bk. Murat Koraltürk, *Gazi Bana Çok Kızmış*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007; Murat Koraltürk, *Yine Hayal Aleminde Uçuyorum ...*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.

⁵ Ahmet Hamdi Başar tarafından 9 Mart 1933 tarihinde İstanbul Halkevi'nde verilen Türk Devletçiliği konulu konferanstan nakleden, "İkinci Konferans: Türk Devletçiliği", *Kooperatif*, Nisan 1933, S. 11, s. 9-11.

budur. İktisadi devletçilik, iktisadi ve mübadele işlerini tanzim ve idare vazifesinin bizzat kendi idare makinesiyle değil, fakat yeni ve genç iktisadi uzviyetlerde yaptırır. Öyle genç ve yeni uzviyetler mevcut olacaktır ki bunlar ancak himaye ile doğabilecek müteşebbis ve kapitalistin yerine geçerek, bir umumi görüş ve ahenk dâhilinde iktisadi hareketleri idare ve tanzim edecektir. Müteşebbis ve kapitalist yerine bir memur sınıfının genişlemesini isteyen devletçilik ile iktisadi devletçilik arasındaki en büyük fark budur⁶. Başar, devletin iktisadi hayata belli bir mesafede kalması görüşünü savunmaktadır. Devlet, sermaye bazında iktisadi hayata katılacak ama ekonomiyi memurları vasıtasıyla yönetmeye kalkmayacaktır.

Başar'ın en fazla rahatsızlık duyduğu durum devletçiliğin Türkiye'de uygulanış biçimidir. Bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Memlekette neyimiz vardı? Türk neyi bilirdi? Lokantacılık mı, otelcilik mi, başka bir ticaret ve sanat mı? Hayır, hiç bir şey, garsonluğu bile başkaları yapardı. Bu şartlar altında bir zaruret olarak ortaya çıkan devletçiliğimizin “Devlet ferdin yapamayacağı işi yapar” prensibi altında devletin girişemeyeceği iş yoktu”⁷.

Başar'a göre, devletçilik ülkemize de bir doktrin olarak değil, zaruret olarak girmişti. Fakat ülkede uygulanan devletçilik son derece geri bir devletçiliktir. En fazla yakındığı şey *Kapıkulu* sınıfı olarak nitelediği memur sınıfının iktisadi hayata hâkim olmasıdır. Bu sınıfın iktisadi konularda geri ve bilgisiz olduğu görüşündedir⁸. Oysa Türk devletçiliği, baştanbaşa ve yeniden yapılmaya muhtaç geri bir memleketi kurmak vazifesini üzerine almıştır. Onun için memlekette mevcut bütün kuvvetlerden en son haddine kadar rasyonel bir şekilde istifade etmek mecburiyetindedir. Bu yolda bu kadar ağır bir yükü üzerine almış bir ülkede üretimi bir plan altına almak, iş kuvvetlerini ona göre tanzim etmek lazımdır⁹. Başar bu işin ancak devlet tarafından yapılabileceğini düşünmektedir. Mevcut sistem ile bu işin altından kalkılmasını imkânsız görmüş ve devlette yapısal olarak değişiklik yapılması gerektiğini savunmuştur.

Başar, devletin iktisadi ve idari olarak ikiye ayrılması gerektiği görüşündedir. Ona göre, idari devletin iktisadi işlere el atması iktisadi gelişmeyi baltalamaktan ve ülkenin kalkınmasını yavaşlatmaktan başka bir işe yaramayacaktır¹⁰. Ekonominin bürokrasiye bağlı değil, bürokrasinin

⁶ 23 Şubat 1933 tarihinde Ahmet Hamdi Başar tarafından Türk İktisatçılar Derneği'nde verilen konferanstan nakleden “İktisadi Devletçilik Hakkın Konferans”, *Kooperatif*, Mart 1933, S. 10, s. 9.

⁷ Başar, “Türkiye'nin Kalkınmasında Rota Tayini Meselesi”, *Barış Dünyası*, 1 Ocak 1963, S. 10s. 9.

⁸ Başar, “Türkiye'nin Kalkınmasında...”, s. 8.

⁹ Ahmet Hamdi Başar tarafından 9 Mart 1933 tarihinde İstanbul Halkevi'nde verilen Türk Devletçiliği konulu konferanstan nakleden, “İkinci Konferans: Türk Devletçiliği”, *Kooperatif*, Nisan 1933, S. 11, s. 9, 10.

¹⁰ Başar, *Hürriyet Buhranları*, s. 136-137.

ekonomik yönetime bağılı olması gerektiğini savunan Başar, bu sayede yolsuzluk ve haksızlıkların önüne geçmenin mümkün olacağını iddia etmiştir¹¹.

Başar 1948 Türkiye İktisat Kongresi'nin açılışında, İstanbul Tüccar Derneği Başkanı sıfatı ile yaptığı konuşmada dünya üzerindeki devletçilikleri ve Türkiye'de uygulanan devletçiliği değerlendirmiştir. Bu değerlendirmede devletçilik iki bölüme ayrılmıştır. Bunlardan ilki geri memleketlerde uygulanan ve ekonominin gelişmesini sağlayamaya çalışan devletçiliktir. Bu devletçilik Başar tarafından *Kurucu Devletçilik* olarak adlandırılmıştır. Bu tür devletçiliğin yapması gereken, geri memleketin sanayisini bir anne şefkatiyle besleyip büyütmesidir. İkinci devletçilik ise *Koruyucu Devletçilik* olarak adlandırılmıştır. Bu tür devletçiliğin yapması gereken ise gelişmiş bir ülkenin ekonomisinin çökmemesi için gerekli müdahaleleri yapmasıdır. Bu durumu da yaşlı bir hastaya bakan ve hayatına devam etmesini sağlamaya çalışan bir doktor olarak nitelemektedir. Şartlar gereği Türkiye'de ancak *Kurucu Devletçilik* uygulanabilmektedir. Fakat asıl sıkıntı bu devletçiliğin daha sonra çizgisinden sapmasıdır. Anne şefkati ile sanayiye geliştirmeye çalışan devletçilik bir süre sonra yetiştirdiği evlatlarının kendisine kul, köle olmasını istemeye başlamasıdır. İktisadi alandaki her türlü faaliyetin memurlar tarafından idare edilmesine çalışılmasıdır¹². Başar, Türkiye'de devletçiliğin aynen ikinci örnekte anlatıldığı gibi yapıldığını savunmaktadır. Gençlere tek geçim kaynağı olarak devlet kapısı gösterilmekte bu da hür teşebbüs yerine insanları devlete mecbur bırakmaktadır.

Başar'a göre devletçiliğin kötü tarafları o kadar çoktur ki bunlar alınacak tedbirlerle önlenemez. Hele daha evvel özelci bir rejim yaşamamış ve bu devre içinde müesseselerini ve geleneklerini kurmamış, cemiyette her sahada çalışacak elemanlarını hazırlamamış ve yetiştirmemiş olan memleketlerde bu neticeler önlenemez. Ne kadar iyi plan yapılırsa yapılsın, eğer işletmeler devletin elinde ise, millî hasılda özelci rejimlerde mukayese edilirse, yeter bir çoğalma olamaz. İnsan gücü bu rejimde israfı uğrar. İş yaratma ve randımanın çoğalma hırsı söner. Dikkat ve ilgi azalır. Çalışma aşkı ve hevesi kalmaz. Sevk ve idarede güvensizlik vardır. İnsan insandan şüphelenir ve kimseye inanılmaz¹³. Başar, ekonomi içerisindeki kişilerin kâr amaçlarını ekonomiyi geliştirmedeki en önemli unsurlardan biri olarak değerlendirmektedir. Daha fazla kâr için insanlar daha fazla çalışacaklardır. Oysa eski usul devletçilikte ne kadar kâr etse de devletten alacağı maaş değişmeyeceği için ekonomiyi geliştirme çabaları istenilen seviyeye

¹¹ Sevdâ Mutlu, "1930'lar Türkiye'sinde Devletçilik Tartışmaları", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2007, C. 8, S. 1, s. 42.

¹² Kemal Kılıçdaroğlu, *1948 Türkiye İktisat Kongresi*, Sermaye Piyasası Kurulu, Ekim 1997, s. 5.

¹³ Başar, "Sistemin Adını Koyalım", *Barış Dünyası*, 1 Ekim 1962, S. 7, s. 39.

ulaşamayacaktır. Bu nedenle devletçiliğin uygulanışında iktisadi devletçiliğin uygulanması zaruret hâline gelmiştir.

Başar, devlet kapitalizminin ülkeyi modern bir Orta Çağa götüreceğini iddia etmektedir. Bu sayede ne kalkınmanın gerçekleşeceğini ne de demokrasiye ulaşabileceğini savunmaktadır¹⁴. Ona göre Türkiye için tek kalkınma yolunu iktisadi devletçiliktir.

Başar iktisadi devletçiliğin amacını şu şekilde dile getirmektedir:

*“Bizim davamız, devletin yatırım ve işletme politikasındaki hedefin, özel teşebbüs ve sermaye rejimini kurmaya yöneltilmiş olmasıdır. Yani gaye, günün birinde ve mümkün olan en kısa zamanda devletin artık iktisadi mahiyette olan yatırım sahasından elini eteğini çekerek, ekonomik hayatın düzenlenmesi ve yönetilmesi işini halka bırakmasıdır”*¹⁵.

Bu amaca ulaşabilmek için ise iyi yetişmiş, seçkin bir sınıfın ülkenin iktisadi ve siyasi idaresinde rol sahibi olması lazımdır. Devlet, sanayinin kalkınması ile ilgilenirken diğer taraftan da bu seçkin sınıfın yetişmesini sağlamalıdır. Bu sınıfın güçlenmesi sayesinde iktisadi devletçilik amacına tam olarak ulaşacaktır¹⁶. Yani iktisadi devletçiliğin ülkede yerleşmesinde devletin sadece sistemi uygulaması yetersizdir. Başar, devletin sistem için insan yetiştirme işini de üzerine alması gerektiği görüşündedir.

Süngercilik Türk Anonim Şirketi

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Ahmet Hamdi Başar’ın ilk iktisadi devletçilik teşebbüsü İstanbul Liman Şirketi olmuştur. Başar, kısa sürede limanı büyük kar getiren bir işletme haline dönüştürmüştür. 18 Haziran 1934 tarihinde sermayesinin $\frac{3}{4}$ ’ü veya daha fazlası hazineye ait olan şirketlerin tasfiyesi veya satın alınması için kanun çıkarıldığında İstanbul Liman İnhisar Şirketinin büyük bir kısmı zaten Maliye Bakanlığına ait bulunmaktadır¹⁷. Maliye Bakanlığı şirkete el koymuş ve Ahmet Hamdi’nin de müdürlük görevine son vermiştir.

Liman şirketi müdürlüğünün sona ermesi üzerine Ahmet Hamdi bir müddet işsiz kalmıştır. Fakat çok sürmeden ikinci bir iktisadi devletçilik teşebbüsünü kurmak ve yönetmekle görevlendirilmiştir. Ahmet Hamdi’nin ikinci iktisadi devletçilik teşebbüsü *Süngercilik Anonim Şirketi* olmuştur. 1935 yılında dönemin Maliye Vekili Celal Bayar, Ahmet Hamdi’yi çağırarak İş Bankası ve Sümerbank’ın 100’er bin lira ile ortak oldukları Süngercilik Anonim Şirketinin başına geçmesini istemiştir. Ahmet Hamdi bu görevi

¹⁴ Başar, “Devletçilik Anlayışımız”, *Barış Dünyası*, 1 Şubat 1963, S. 11, s. 5.

¹⁵ Başar, “Kalkınmanın Tek Yolu”, *Barış Dünyası*, 1 Haziran 1962, S. 3, s. 2.

¹⁶ Başar, “Demokratik Nizam İçinde Kalkınma”, *Barış Dünyası*, 1 Ağustos 1962, S. 5, s. 5.

¹⁷ *Resmî Gazete*, S. 2735, s. 4425,

kabul etmiş ve şirketin hem idare meclisi reisliği hem de Murahhas azalığına getirilmiştir.

Şirketin kurulması ile ilgili karar 29.08.1934 tarihinde Meclis tarafından kabul edilmiştir. Şirketin süresi 30 yıl olarak belirlenmiştir¹⁸. 23.12.1934 tarihinde İstanbul Asliye Mahkemeleri 1. Ticaret Mahkemesi tarafından şirketin mukavelesi tasdik olmuş ve 15.01.1935 tarihinde 20678 sicil numarası ile şirket tescil edilmiştir¹⁹. Böylece Başar, ikinci defa iktisadi devletçilik teşekkülünün başına geçmiştir.

Şirket, Sümer Bank, İş Bankası ile İş Bankası Umum Müdür Vekili Muammer, Sümer Bank Umum Müdürü Nurullah Esat ve Ahmet Hamdi Bey tarafından kurulmuş kabul edilmiştir²⁰. Şirket nizamnamesinde kuruluş amacını; Türk sularında ve icabında ecnebi sularında sünger ve diğer deniz hayvanatı ve mahsulâtını avlamak veya bunları avlayanlara ortaklık etmek veya avlayanlardan mahsulleri alarak kendi hesabına veya müstahsiller hesabına satmak, sünger ve diğer deniz mahsulât ve hayvanatını piyasaların istediği şekillerde imali için fabrika ve saire vücuda getirmek, hülâsa süngerciliğin ve diğer deniz hayvanat ve mahsulâtı ticaretinin ilerlemesi için her türlü ticari, sınai ve mali teşebbüslerde bulunmak ve icabında diğer Türk şirket ve müesseselerle iştirakler vücuda getirmek ve denize ve dalgıçlığa ait faydalı görülen her türlü diğer teşebbüsleri de yapabilmek olarak belirlemiştir²¹.

Şirket kurulmadan önce ilkel tarzda sünger üretimi yapılmaktadır. Elde edilen süngerler ise adalı süngercilere yine ilkel bir tarzda satılabilmektedir. Bu durum Türk tüccarını kârdan ziyade zarara uğratmaktadır. Şirket, bu meseleyi hem ülke hem de bu alanda çalışan işçi ve tüccarlar lehine çözmeyi hedeflemiştir. Üretimi artırmaya aynı zamanda da üretilen süngerin değer fiyatı ile alıcısına ulaşmasına çalışmıştır²². Bu ilkeler göz önüne alındığında şirket Başar'ın savunduğu gibi özel teşebbüsün giremediği bir alana el atmış ve bu sektörde çalışanları zor durumdan kurtarmayı hedeflemiştir.

Şirketin kurulması ne kadar kolay olduysa, mallarını satabilmesi ve kâra geçebilmesi de o kadar zor olmuştur. Yeni kurulan şirket devlet adına kurulmuştur. Fakat Yunanistan'da ferdî olarak sünger işi ile uğraşanlar kadar üretim yapamamaktadır. Ayrıca Yunan tüccarlar gizli olarak aralarında anlaşmışlar ve Türk süngerinin yurt dışında alıcı bulmasını engellemişlerdir. Ahmet Hamdi, yurt dışı gezileri sayesinde Türk süngerini almak isteyen bir tüccar ile anlaşma sağlamış ve şirket bu sayede kendisini toparlayarak kâra

¹⁸ BCA., Yer No: 47.59.14., Fon Kodu: 30.18.1.2, Dosya No: 180-148, Sayı: 11942/, Tarih: 28/8/1934.

¹⁹ *Süngercilik Türk Anonim Şirketi Esas Mukavelesnamesi*, Cituri Biraderler Basımevi, İstanbul, 1936, s. 31.

²⁰ *Süngercilik Türk Anonim Şirketi Esas...*,s. 3.

²¹ *Süngercilik Türk Anonim Şirketi Esas...*,s. 3-4

²² *Süngercilik Türk Anonim Şirketi Alelâde Heyeti Umumiye Toplantısı I*, Resimli Ay Basımevi T.C Sosyetesı, İstanbul, 1936, s. 5.

geçmiştir²³. Başar, liman şirketinden edindiği tecrübeleri hayata geçirerek bu işi kısa sürede toparlamayı başarmıştır.

Şirket, kurulmasından itibaren ülkedeki sünger üretimini tekeline almıştır. Kurulduktan sonra üretimin %83'ünü eline geçirdiği gibi üretimi de %40 oranında artırmayı başarmıştır²⁴. Üretilen süngerlerin pazarlanamaması sorununun ortadan kalkması ve devletin güvencesinin işe girmesi bu artışın en önemli iki etkeni olarak gözükmektedir.

Önceleri sünger çıkarılmasına riayet eden ve süngerlerin pazarlanması ile ilgilenen şirket daha sonraları kendi motorlarını almış ve doğrudan sünger üretimine başlamıştır. Ayrıca Marmaris'te depolar ve sünger işleme tesisleri kurarak şirketin büyümesi sağlanmaya çalışılmıştır²⁵. 1937 senesine gelindiğinde şirketin üretimi diğer yıllara göre %40-45 oranında artış göstermiştir²⁶.

Şirket, 1935 yılında bütün giderler ve ihtiyat akçesi çıktıktan sonra %4 oranında kâr elde etmeyi başarmıştır. Bu %4 oranı 2410.60 Türk lirasına tekabül etmektedir²⁷. Kâr, 1936 yılında 2627.46 TL ve 1937 yılında 6985.21 TL olarak gerçekleşmiştir²⁸. Bu iki sene içerisinde murakıp üyeler tarafından şirketin çalışmaları ve kâr zarar dengesi övülmüştür²⁹. Ahmet Hamdi'nin çabaları semeresini vermiş ve şirket kâr getiren bir kuruluş hâline geldiği gibi, sünger üreticilerinin iyi para kazanmasına da vesile olmuştur. Ayrıca sünger işinde çalışan halkın hak ettikleri paraları kazanmalarında en büyük âmil yine Süngercilik Türk Anonim Şirketi olmuştur.

Ahmet Hamdi, şirketi iktisadi devletçilik modeline göre yönettiği için hükümet çevrelerinden eleştiriler almaya başlamıştır. Bu eleştirilerin en mühimi sünger satışının tek bir tüccara yapılmasıdır. Ayrıca bu tüccar Türkiye'ye geldiğinde Ahmet Hamdi ile pek samimi olduğunun görülmesi de akıllara soru işareti getirmiştir. Bu eleştiriler Ahmet Hamdi'yi fazlasıyla rahatsız etmiş ve sonuç olarak 1937 yılında görevinden istifa etmiştir³⁰. Kendisi hakkında bulunulan ithamları haksız bulan Ahmet Hamdi Başar, kendisini şöyle savunmaktadır:

²³ Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 549-552.

²⁴ *Süngercilik Türk Anonim Şirketi Alelade Heyeti Umumiye Toplantısı I*, s. 6.

²⁵ *Süngercilik Türk Anonim Şirketi Alelade Umumi Heyet Toplantısı III*, Cituris Basımevi, İstanbul, 1938, s. 5.

²⁶ *Süngercilik Türk Anonim Şirketi Alelade Umumi Heyet Toplantısı III*, s. 5.

²⁷ *Süngercilik Türk Anonim Şirketi Alelade Umumi Heyet Toplantısı I*, s. 7.

²⁸ *Süngercilik Türk Anonim Şirketi Alelade Umumi Heyet Toplantısı III*, s. 6.

²⁹ *Süngercilik Türk Anonim Şirketi Alelade Umumi Heyet Toplantısı I*, s. 9. ve *Süngercilik Türk Anonim Şirketi Alelade Umumi Heyet Toplantısı III*, s. 8.

³⁰ Ahmet Hamdi'nin tam olarak hangi tarihte şirketteki görevinden istifa ettiğini tesbit edemedik. Fakat hatıralarında kendisinin görevden ayrılmasından bir yıl sonra şirketin Denizbank'tan kredi çektiğinden bahsetmektedir. Şirketin bu krediyi 1938'de kullandığı tespit edildiğinden Ahmet Hamdi de 1937 yılında şirketten ayrılmış olmalıdır. *Süngercilik Türk Anonim Şirketi Alelade Umumi Heyet Toplantısı IV*, Çituri Basımevi, İstanbul, 1939, s. 7.

“Sonra tutturdular: “Ne diye bir tek alıcıyla anlaşılmış. Eğer tek alıcı olacaksa, iş eksiltmeye konarak şirkete en uygun şart teklif eden aranmalı.” Bu konu İdare Meclisi’nde tartışılırken, Sümerbank temsilcisi, merkezden aldığı talimata dayanarak vetosunu kullandı: Kuremetis³¹ mukavelesi feshedilmelidir. Adeta bu adamla benim gizliden gizliye bir ortaklığım olduğundan bile söz ediliyordu. Türkiye’ye geldiği zaman ben onunla çok içli dışlıydım. Bu kadar yakınlık dedikoduya sebep olmaktaydı. Yaptıkları tenkitler aynı zamanda benim haysiyetimi kurtarmak içindi..! Oysaki ben, adam bize bağlansın diye, ne yapacağımı bilmiyordum. Sünger merkezlerine gittiği zaman hep yanında bulunur; onu kendime bağlamaya çalışırdım.

Nihayet ben de dayattım. Bu iş ya benim dediğim gibi yürür ya da ben şirketten ayrılırım, dedim. Sümerbank Umum Müdürü Nurullah Esat Sümer yakın arkadaşım. Gidip kendisini gördüm ve bunları söyledim. Ellerini ovuşturarak:

“Hamdi; bu devlet işidir; senin söylediğin gibi tek elden idare edilemez; mevzuata ve usullere uyacaksın” dedi. Ben de istifamı verdim ve çekildim. Bundan memnun bile olmuşlardı.”³²

Ahmet Hamdi’nin ayrılmasından sonra şirkette işler iyi gitmemeye başlamıştır. Bir sene içerisinde süngerler dışarıya satılamaz hâle gelmiştir. Üretim ancak yurt içinde değerlendirilebilmiştir. Şirketin kazancı giderlerini karşılamadığı için Deniz Banktan yıllık %8.5 faizle 211.577.94 TL kredi alınmıştır³³. Başar’ın ayrılmasından sonra şirket ayakta kalmakta zorlanmıştır. Bu durum Başar’ın yönetsel faaliyetlerinin, devlet tarafından onaylanmamasına rağmen, isabetli olduğu görüşünü desteklemektedir.

1939 senesinde gelindiğinde ise Türk süngerleri gümrüklerden geçemez hâle gelmiştir. Satışlar ancak maliyet fiyatına yapılabilmektedir. Buna rağmen ödemeler düzenli yapılmamaktadır. Alacakların düzenli olarak alınmaması banka kredisinin de zamanında ödenememesine yol açtığı için şirket üzerindeki faiz yükü her geçen gün artmıştır. Ayrıca daha önceleri 4 motor ile çalışıp yıllık 6000 kilo sünger üretilmesine rağmen bu yıl içerisinde 8 motorlar çalışılmış fakat 7500 kilo sünger ancak üretilebilmiştir. Görüldüğü gibi pazarlama gücünün azalması yanında üretimde de düşüş

³¹ Türk süngerlerinin yurt dışında satıldığı tüccar.

³² Koraltürk, *Gazi Bana...*, s. 552.

³³ *Süngerçilik Türk Anonim Şirketi Alalâde Umumi Heyet Toplantısı IV*, s. 5-8.

meydana gelmiştir. Şirket, İş Bankasından aldığı yıllık %8.5 faizli ve Sümer Banktan aldığı yıllık %7.5 faizli krediler ile ayakta durmaya çalışmıştır³⁴.

Şirket, her geçen yıl daha kötüye gitmiştir. Her bilanço sunumunda murakıp üye tarafından ciddi eleştirilere maruz kalınmıştır. 1940 bilançosunun tartışıldığı sırada şirketin durumunun gittikçe kötüye gittiği belirtilerek devletin müdahalesi dahi talep edilmiştir³⁵. İktisadi devletçilik teşebbüsü olarak kurulmuş olan şirket, girdiği borç batağından kurtulma yolunu devlete teslim olmak olarak belirlemiştir.

Murakıp Üye Sait Alkın'ın 1941 bilançosu sunulduktan sonra:

“...Şirket Müdürlüğünün, Sünger istihsal ve satışına vakıf bilgili bir ele tevdi edilmesinin de randımanı arttırmak bakımından faydeli gördüğümü mutaleatan yüksek görüşlerinize arz ederim”³⁶

teklifinde bulunmuştur. Bir sonraki bilanço sunumunda yine Murakıp Üye Sait Alkın, işlerin kötü gidişinden bahsetmiş ve şirket müdürünün üretim merkezlerine giderek buralarda bizzat işleri yürütmesinin ve sorunları bizzat çözmesinin gerektiğini idare meclisine bildirmiştir³⁷. Bu tekliflerden anlaşıldığına göre şirkette üretimsel sıkıntıların yanı sıra yönetsel sıkıntılar da yaşanmaktadır.

254

Şirket, son bilançosunu 1944 yılında sunmuştur. Bu bilanço da diğer senelerde olduğu gibi kötümser bir tablo çizmektedir. Şirketin bankalara olan borcunun haricinde bünyesinde çalıştırdığı kaptanlara olan borcu dahi şirket sermayesinin %30'na tekabül eder hale gelmiştir³⁸. Bu durum şirketin daha fazla ayakta kalmasını imkansız kılmıştır.

Şirketin kötüye gitmesinin tek sebebi olarak Ahmet Hamdi'nin istifasını göstermenin yanlış olacağı kanaatindeyiz. Zira II. Dünya Savaşı'nın başlaması uluslararası ticareti büyük ölçüde etkilemiştir. Bunun yanında Ahmet Hamdi'nin yönetim stratejisi yeni kurulmuş bir şirket için en uygun strateji gibi görünmektedir. Çünkü hem yurt dışında yıllardır piyasa içerisinde olan ve Türk süngerini piyasaya sokmamak için iş birliği içinde bulunan tüccarlarla mücadele etme zorunluluğu vardır hem de iptidai şartlarda yapılan üretimi arttırmak gerekmektedir. Bu durumda Ahmet

³⁴ Süngercilik Türk Anonim Şirketi **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.** *Alelâde Umumi Heyet Toplantısı V*, Çituri Basımevi, İstanbul, 1940, s. 5-10.

³⁵ Süngercilik Türk Anonim Şirketi *Alelâde Umumi Heyet Toplantısı VI*, Çituri Basımevi, İstanbul, 1941, s. 11.

³⁶ Süngercilik Türk Anonim Şirketi *Alelâde Umumi Heyet Toplantısı VII*, Çituri Basımevi, İstanbul, 1942, s. 9.

³⁷ Süngercilik Türk Anonim Şirketi *Alelâde Umumi Heyet Toplantısı VIII*, Çituri Basımevi, İstanbul, 1943, s. 9.

³⁸ Süngercilik Türk Anonim Şirketi *Alelâde Umumi Heyet Toplantısı IX*, Çituri Basımevi, İstanbul, 1944, s. 9.

Hamdi, kimsenin almaya yanaşmadığı süngerleri kâr vererek alacak bir tüccar bulmuş ve satışı ona gerçekleştirmiştir. Eleştirilere konu olmasına rağmen bu durumun ne kadar faydalı olduğu Ahmet Hamdi'nin istifasından sonra anlaşılmıştır. Zira daha sonraki senelerde en büyük sıkıntı süngere yurt dışında alıcı bulunamaması olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonraları bulunan alıcılar ise maliyetine satın aldıkları süngerin parasını dahi vaktinde ödemeyerek şirketi zor duruma sokmuşlardır.

Sonuç

İktisadi Devletçilik fikri, 1929 dünya ekonomik krizinin Türkiye'yi olumsuz etkilemesi üzerine Ahmet Hamdi Başar tarafından ortaya atılmıştır. Hükümet tarafından ilgi gösterilmediği gibi aydınlar arasında da fazla taraftar bulamayan bu fikir, devlet ve özel sektörün ortaklaşa çalışmasını hedeflemektedir. Yalnızca Ahmet Hamdi Başar tarafından şahsi gayretler sonucunda İstanbul Liman Şirketi ve Süngercilik Türk Anonim Şirketi'nin yönetiminde kullanılmıştır.

İktisadi Devletçilik ekonomi politikası olarak uygulanma fırsatı bulamamıştır. Lokal iki denemesi ise Ahmet Hamdi Başar'ın çabası ile başarıya ulaşmıştır. Bu açıdan bakıldığında bir ülkenin politikası olarak uygulanmasında sıkıntılar yaşanması muhtemeldir. Zira iktisadi devletçiliğin en önemli temellerinden birisi şirketin emanet edileceği güvenilir, çalışkan ve devletin çıkarlarını kendi çıkarlarının üzerinde tutan bir yöneticinin bulunmasıdır. Devletin denetleme görevini de yerine getirmediği iktisadi devletçilikte şahısların iyi niyeti daha da öne çıkmaktadır. Bu yüzden iktisadi devletçiliğin lokalden genele yayılması güç gözükmektedir.

Bütün bu sıkıntılara rağmen, Süngercilik Türk Anonim Şirketi, işten anlamayan kişilerin devlet şirketleri başına getirildiğinde ortaya çıkan sıkıntıları göstermesi açısından önemli bir örnektir.